

3049

۲۷۴
۵۱۴

WWW.Ketab.ir

سرسناسه	: حاجتی شورکی، سیدمحمد، ۱۳۱۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: معاد در اسلام و آیین زرتشتی / پنداره اثرپذیری اسلام از آیین زرتشت / سیدمحمد حاجتی شورکی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۶ص.
فروست	: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۱. ادیان، ۱۷.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۱۴۶-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: معادشناسی
موضوع	: Islamic eschatology
موضوع	: معادشناسی زرتشتی.
موضوع	: Eschatology, Zoroastrian
موضوع	: اسلام و آیین زرتشت.
موضوع	: Relations -- Zoroastrianism -- Islam
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات.
ده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ م ۲۲۲/ح
ده‌بندی دیوبی	: ۴۴/۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۵۱۲۸۴۶۳

معاد در اسلام و آیین زرتشت

بررسی پندارهٔ انرپذیری اسلام از آیین زرتشت

سیدمحمد حاجتی شورکی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
قدس سره

۱۳۹۷

شمارهٔ ردیف ۱۳۸۱

شمارهٔ موضوعی ادیان - ۱۹

۱۳۹۷-۱

■ معاد در اسلام و آیین زرتشت: ب. سرمدی ارضی، پذیرندهٔ اسلام از آیین زرتشت

● مؤلف: سید محمد حاجتی شورکی

● ناشر: انتشارات مؤسسهٔ آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● چاپ: چاپکو

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۹۷

● شمارگان: ۳۰۰

● قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی ممتاز، پلاک ۳۸

● تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۲۳۲۶-۲۵

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۲۰

● تلفن و نمابر: ۶۶۴۶۶۱۲۱-۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۳۲۱۱۳۶۲۹-۲۵

فهرست مطالب

۱۱ ..... مقدمهٔ معاونت پژوهش

۱۵ ..... پیشگفتار

فصل اول: کلیات مفاهیم

۲۰ ..... مقدمه

۲۴ ..... مفهوم‌شناسی

۲۴ ..... ۱. دین زرتشت

۲۷ ..... ۲. اوستا

۲۸ ..... ۳. متون پهلوی

۲۹ ..... ۴. اسلام

۳ ..... ۵. معاد

۳۲ ..... ۶. تأثیر

فصل دوم: معاد در دین زرتشت و اسلام

۳۶ ..... مقدمه

- معاد در دین زرتشت..... ۳۹
۱. جاودانگی روح در دین زرتشت ۳۹
۲. مرگ ۴۰
- ۱-۲. حقیقت مرگ ۴۱
- ۱-۱. دیدار زنده مرگ ۴۲
- ۲-۳. دیو مرگ ۴۵
۳. جهان پس از مرگ ۴۷
- ۱-۳. سدوش ۴۸
- ۲-۳. حرکت به سوی چینوت پل ۴۸
- ۳-۳. چینوت پل ۴۹
- ۳-۴. داوری فردی ۵۱
- ۳-۵. روان بدون بدن در عالم پس از مرگ ۵۳
- ۳-۶. بهشت، دوزخ، همیستگان ۵۳
۴. عمر جهان ۶۲
۵. سوشیانت و رستاخیز ابدان ۶۳
۶. رستاخیز و حوادث پس از آن ۶۵
- ۱-۶. کیفیت رستاخیز ۶۹
- ۲-۶. ورود به بهشت و دوزخ ۷۰
- ۳-۶. داوری نهایی ۷۴
- معاد در اسلام ۷۵
۱. جاودانگی روح در اسلام ۷۶

۷۹.....	۲. مرگ
۷۹.....	۲-۱. حقیقت مرگ
۸۳.....	۲-۲. پدیدآورنده مرگ
۸۵.....	۲-۳. مأمور مرگ
۸۹.....	۳. برزخ
۹۱.....	۳-۱. سوال برزخ
۹۳.....	۳-۱. بن برزخ
۹۵.....	۳-۳. بهشت و دوزخ برزخی
۹۸.....	۴. رستاخیز
۱۰۲.....	۴-۱. کیفیت رستاخیز
۱۰۳.....	۴-۲. صراط
۱۱۰.....	۴-۳. اعراف
۱۱۳.....	۴-۴. بهشت و دوزخ
فصل سوم: تحلیل تاریخی و نقد دیدگاه‌های اثرپذیری اسلام از دین زرتشت	
۱۲۲.....	مقدمه
۱۲۴.....	دیدگاه‌های مختلف اثرپذیری اسلام از دین زرتشت در آموزه
۱۲۴.....	۱. اثرپذیری اسلام از دین زرتشت به صورت غیرمستقیم (با واسطه)
۱۲۵.....	۱-۱. اثرپذیری اسلام از دین زرتشت با واسطه یهودیت
۱۳۲.....	۱-۲. اثرپذیری اسلام از دین زرتشت با واسطه سلمان فارسی
۱۳۳.....	۲. اثرپذیری اسلام از دین زرتشت به صورت مستقیم (بدون واسطه)
۱۳۳.....	۲-۱. اقتباس معارف قرآنی، از جمله معاد، از دین زرتشت

- ۲-۲. اثرپذیری اسلام از دین زرتشت، بدون توضیح مدعیان دربارهٔ
 چگونگی آن..... ۱۳۵
- تأثیر و تأثر متقابل اسلام و دین زرتشت..... ۱۳۷
- بررسی و نقد دیدگاه‌های گوناگون اثرپذیری اسلام از دین زرتشت..... ۱۳۸
- ۱-۱..... ۱۳۸
- نقدی خاص..... ۱۴۹
- ۲-۱. بررسی اثرپذیری اسلام از دین زرتشت از طریق یهودیت..... ۱۴۹
- ۲-۲. بررسی اثرپذیری اسلام از دین زرتشت از طریق سلمان فارسی..... ۱۶۴
- ۲-۳. بررسی اثرپذیری معرف اخروی قرآن از دین زرتشت..... ۱۶۸
- ۲-۴. بررسی اثرپذیری اسلام از دین زرتشت بدون توضیح چگونگی آن..... ۱۷۳
- تأثیر اسلام بر دین زرتشت..... ۱۷۶
- بررسی تأثیر اسلام بر دین زرتشت..... ۱۷۹

فصل چهارم: تحلیل محتوایی و طرح مسئله صحیح

- مقدمه..... ۱۸۴
- تحلیل محتوایی (بیان شباهت‌ها و تفاوت‌ها)..... ۱۸۴
۱. شباهت‌ها..... ۱۸۵
- ۱-۱. شباهت‌ها در مقولهٔ مرگ..... ۱۸۵
- ۱-۲. شباهت‌ها در عالم پس از مرگ..... ۱۸۶
- ۱-۳. شباهت‌ها در رستاخیز..... ۱۸۶
- ۱-۴. شباهت‌ها در امور جزئی..... ۱۸۷
۲. تفاوت‌ها..... ۱۸۷

- ۱-۲. تفاوت‌ها در مقام توصیف و تبیین معارف اخروی ۱۸۷
- ۲-۲. تفاوت‌ها در مقولهٔ مرگ ۱۹۰
- ۲-۳. تفاوت‌ها در جهان پس از مرگ ۱۹۲
- ۲-۴. تفاوت‌ها در واقعهٔ رستاخیز و حوزه‌های مرتبط با آن ۱۹۳
- ۲-۵. تفاوت‌ها دربارهٔ بهشت و جهنم ۱۹۵
- ۲-۶. تفاوت‌ها در صلوات بر ائمهٔ اطهار ۱۹۷
- ۲-۷. تفاوت‌ها در همیستگان با اعراف ۱۹۷
- دیدگاه صحیح مورد نظر ۱۹۹

خاتمه: نتیجه‌گیری

- منابع ۲۲۷
- منابع فارسی ۲۲۷
- منابع عربی ۲۴۵
- منابع انگلیسی ۲۵۰
- مقالات ۲۵۲
- سایت اینترنتی ۲۵۳
- نمایه‌ها ۲۵۵

مقدمه دعاهای پژوهش

حقیقت اصیل ربن، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و ایمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها و ترمیم‌ها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعی است مظلومت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و ننگ‌نثار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کائنات‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش‌آفرینان ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه

در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در برده‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بسزای خلیل‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان شیعه پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی را اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی تثبیت کنند. علی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان قادر به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان رذپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از

دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترمیم شده اسرری حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه علمی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در فلمرو کلام بین‌الادیان که با تلاش پژوهشگر ارجمند جناب آقای سیدمحمد حاجتی شورکی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه تبیین و تفسیر دیدگاه‌های گوناگون اثرپذیری اسلام از آیین زرتشت در آموزه معاد است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجج اسلام والمجاهدین آقایان دکتر حسین نقوی و جواد باغبانی که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

پیشگفتار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ
أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ
«همانا مؤمنان [(مسلمانان)]، و یهودیان و صابئین و مسیحیان و مجوس
[زرتشتیان] و مشرکان، خداوند در میان آنان روز قیامت داوری
می‌کند. خداوند بر هر چیز گواه است.»

واژه «مجوس» یک بار در قرآن، و در آیه بالا آمده است. بنابر نظر
مشهور مجوس به پیروان آیین زرتشت اشاره دارد و کتاب پیش روی بر
این پیش فرض بنا شده که آیین مجوس در زمره ادیان آسمانی است.
ادیان آسمانی در صورتی که بر اصالت خود باقی مانده و دستخوش
تحریف و بدعت نشده باشند، در اصول بنیادین با یکدیگر مشترک‌اند.
باور به حیات پس از مرگ و رستاخیز مردگان از اصول بنیادین ادیان
آسمانی است. دعوت به معادباوری یکی از ویژگی‌های ادیان الهی به

شمار می‌رود و چگونگی نگرش به معاد و فرجام انسان‌ها بر رفتارها و هنجارهای زندگی فردی و اجتماعی انسان بسیار تأثیر می‌گذارد.

در سده اخیر در باب اصل آموزه معاد و جزئیات آن از منظر اسلام شبهاتی مطرح شده که پنداره اثرپذیری از آیین زرتشت نیز از جمله آنهاست. تقدم زمانی آیین زرتشت بر اسلام از یک سو، و وجود شبهت‌هایی ظاهری میان معاد در روایت اسلامی و روایت زرتشتی از سوی دیگر سبب شده است برخی به اثرپذیری اسلام از آیین زرتشت در این آموزه حکم کنند.

نوشتار حاضر پسر از بررسی آموزه معاد در هر دو دین، به بررسی و نقد شبهات اثرپذیری اسلام از آیین زرتشت در این زمینه پرداخته است، و در پایان با پیمودن مقدماتی، به دنبال صحت یا عدم اثرپذیری ادیان آسمانی از یکدیگر رهنمون شده است. از آنجا که تحقیقی جامع با موضوع، مسائل و اهداف ویژه این تحقیق تألیف نشده، یا دست‌کم یافت نشد، مسئله این نوشتار تازه بوده، می‌تواند تسلیات تحقیق در این زمینه را جبران کند و در زمینه مطالعات ادیان گامی به جلو باشد.

بر خود لازم می‌دانم از استادان ارجمند، حجج اسلام والمسلمین دکتر سیداکبر حسینی قلعه‌بهمن، دکتر محمدحسین فاریاب، جواد باغبانی و جناب آقای دکتر امیر خواص که در اصلاح و اتقان این نوشتار نقشی داشتند، و به‌ویژه از استاد بزرگوار حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسین نقوی که طی تحقیق و نگارش کتاب، از رهنمودهایشان بهره‌آفر برده‌ام، بسیار قدردانی و تشکر کنم.

در پایان از همه کسانی که به گونه‌ای بنده را در این پژوهش یاری نمودند، قدردانی کرده، سلامت و توفیق روزافزونشان را از خداوند متعال خواستارم.

وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

سیدمحمد حاجتی شورکی

www.Ketab.ir